

NEGATIVE ASPECTS OF CLASSICAL FAIRY TALES

Mirzana Pašić Kodrić

University of Sarajevo, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Vesna Oprhal

University of Sarajevo, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, vessna7@gmail.com

Abstract: In various parts of the world, called *fairy tale*, *wonder tale*, *magic tale*, *Zaubermarchen*, *Wundermachen*, *conte merveilleux*, *conte de fées*, *skaska*, etc. the fairy tale remains one of the most interesting areas of research in theory of literature, literary theory, literary history and literary criticism, but also psychology, pedagogy, cultural and gender studies, anthropology, etc. It would not be overstated to say that fairy tales exist as long as human life, but the awareness of what a fairy tale is in general has changed over time. Both in literary-theoretical and reception-pedagogical terms. Specifically, some literary critics, psychologists, and pedagogues doubt the pedagogical and psychological value of certain classical fairy tales, believing that they separate children from real life too much, over-develop their imagination, mysticism, and superstition. Also that many classical fairy tales can create hatred and inequality between the gender, but also among people of different social statuses, develop misogyny, chauvinism, but also misandry, sadism and monarchist feelings, to teach children from an early age the "importance" of materialism and social status and status in society and etc. On the other hand, proponents of classical fairy tales consider them to be necessary in education, because they develop a sense of imagination, morality, justice, honesty; enrich their childhood, offer encouragement and hope, faith that good overcomes evil, etc. Fairy tale advocates and opponents are still arguing today about whether these factors, in what way and how much, affect the child's upbringing, education and psyche, and the aim of this paper is merely to point out the negative aspects of certain classic, all-too-familiar fairy tales, without challenging the whole range of their good, extremely positive aspects.

Keywords: fairy tale, negative aspects, upbringing and education

NEGATIVNI ASPEKTI KLASIČNIH BAJKI

Mirzana Pašić Kodrić

Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Vesna Oprhal

Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, vessna7@gmail.com

Rezime: U različitim krajevima svijeta, nazvana *fairy tale*, *wonder tale*, *magic tale*, *Zaubermarchen*, *Wundermachen*, *conte merveilleux*, *conte de fées*, *skaska*, itd. bajka do danas ostaje jednim od zanimljivijih područja istraživanja teorije književnosti, književne teorije, historije književnosti, književne kritike, ali i psihologije, pedagogije, kulturalnih i rodni studija, antropologije, itd. Ne bi bilo prenaplašeno reći da bajke postoje koliko i ljudski vijek, ali svijest o tome šta je bajka općenito, vremenom se itekako mijenjao. I u književnoteoretskom, ali i recepcijsko-pedagoškom smislu. Naime, neki književni kritičari, psiholozi i pedagozi sumnjaju u pedagoško-psihološku vrijednost određenih klasičnih bajki, smatrajući da one djecu previše odvajaju od stvarnog života, prenaplašeno razvijaju maštu, mistiku i praznovjerje. Također da mnoge klasične bajke mogu stvarati mržnju i neravnopravnost među spolovima, ali i među ljudima različitih društvenih statusa, razvijaju mizoginiju, šovinizam, ali i mizandriju, sadizam i monarhističke osjećaje, da djecu od najranije dobi uče "važnosti" materijalizma te socijalnog statusa i položaja u društvu i sl. S druge strane, zagovornici klasičnih bajki smatraju da su one ipak, itekako, neophodne u odgoju i obrazovanju, jer razvijaju osjećaj za maštu, ali i moral, pravdu, poštenje, obogaćuju djetinjstvo, nude ohrabrenje i nadu, vjeru da dobro ipak pobjeđuje zlo, itd. Zagovornici i protivnici bajke se i danas prepiru oko toga da li ti faktori, na koji način i koliko, utječu na odgoj, obrazovanje i psihu djeteta, a cilj ovoga rada je samo ukazati na negativne aspekte pojedinih klasičnih, odveć svima poznatih bajki, i to bez osporavanja čitavog niza njihovih dobrih, izrazito pozitivnih aspekata.

Ključne riječi: bajka, negativni aspekti, odgoj i obrazovanje

Poznato je su stari narodi vjerovali da su mitovi i legende realnost, pa samim tim i bajke, dok se u postmoderni postavlja čitav niz naučnih pitanja o dobrim i lošim aspektima klasičnih bajki. Dakle, shvatanje o tome šta je bajka, kakva je njena uloga u određenom kulturnom i civilizacijskom krugu, vremenom se mijenjalo dok njena popularnost nije prestajala. I istim intenzitetom traje i danas. Istina je da su se, kroz nepregledan vid inačica, mnoge poznate

klasične bajke vremenom mijenjale kako bi se, upravo, prilagodile dječijem uzrastu, ali činjenica je da se mnoge okrutnosti još uvijek mogu pronaći i u današnjim, savremenim verzijama poznatih bajki. Ta druga strana bajki sadrži nimalo lijepe momente poput naglašenog veličanja fizičkog izgleda i socijalnog statusa, sadizma, mizoginije, mizandrije, seksizma, kanibalizma, roditeljske nekompetencije i raznih drugih okrutnosti te čitavog niza drugih, izrazito negativnih aspekata i fenomena u klasičnim bajkama. Nije važno koja verzija klasične bajke se prenosi djeci, iskonska ili savremena, jer se i dalje u njima skriva mnogo motiva koji mogu biti upitni za odgoj i obrazovanje upravo zbog niza negativnih aspekata te širok spektar okrutnosti. U nastavku su navedeni neki fenomeni koji se pripisuju klasičnim bajkama, kako nekadašnjim verzijama, tako i savremenim, a na sve te negativne aspekte bitno je skrenuti pažnju, baš jer ovakve bajke i priče ostavljaju snažan dojam na djecu i njihov ideološki naboj, imaginaciju, biranje zanimanja, pa i na životna opredjeljenja i svjetonazore. (Usp. Spahić Šiljak, 2019: 77)

Mizoginija, kao bolesna bolesna mržnja muškaraca prema ženama, prisutna je u mnogim klasičnim bajkama te je na nju osobito potrebno skrenuti pažnju.

Duboki su mizogini korijeni u pričama različitih žanrova, legendarnih, šaljivih, novelističkih, koje sve redom prenose poruku o „babi goroj od vraga. (Bošković-Stulli, 1999: 39)

Još u Bibliji piše da je žena muža navela na zlo i zbog nje su kažnjeni i protjerani iz Raja. Iako su se shvatanja o ženama promijenila, i dalje se kroz mnogu literaturu, kao i usmenu tradiciju provlače vjerovanja o ženskoj zlobi i zavodničkoj pogubnosti, o ženi kao izvoru zla, neprijateljici i vražijem ortaku. (Usp. Bošković-Stulli, 1999: 25. i 41)

Historijsku dimenziju mizoginije i protuženskih tradicija u srednjem vijeku svestrano je istražila Elfriede Moser-Rath:

Izvan kruga legendi jesu bajke o djevojci, najčešće pastorci, marljivoj, lijepoj, poslušnoj, ali progonjenoj i zanemarenoj ili začaranoj, koju poslije svih nevolja čudesno izbavi prekrasan kraljević, među kojima su, uz mnoge druge, najpoznatije one tipa Pepeljuge i Snjeguljice. U objema ovim široko rasprostranjenim skupinama pripovjedaka vidi savremena feministička kritika učvršćivanje poželjnih vrijednosti i normi ženskog ponašanja, ideal pasivnosti i bespomoćna trpljenja sudbine. (Bošković-Stulli, 1999: 30)

Čak i kad je žena mudrija, pametnija, domišljatija, sposobnija u priči, ne priznaje joj se to direktno, već se kroz većinu tekstova provlači isti smisao, kao: *Baka mudrija od đav'la ili Eh, pravo se govori da je žensko gore neg' vrag. (Bošković-Stulli, 1999: 40)*

Kad je riječ o poznatim bajkama, uz glavni, pozitivni ženski lik, tu su uglavnom žene negativci: zločesta maćeha, ohole polusestre, zle vile, svekrve ljudožderke i slično. S druge strane, u *Pepeljugi, Maloj sireni i Snjeguljici* lik majke uopće ne postoji. Samim tim odaje se utisak da uloga majke nije vrijedna spomena. U većini slučajeva ženski lik majke nadomijesti zla maćeha ili zle polusestre, pored pasivnog oca. Glavni ženski likovi obično se sukobe oko princa ili za ljepotu. Ovo implicira da su žene jedna drugoj prijateljice i da je muškarac jedini koji im može pružiti nešto pozitivno, na šta je skrenula pažnju Chimamanda Ngozi Adichie u svom s razlogom New York Times Best Selleru *Dear Ijeawele, or A Feminist Manifesto in Fifteen Suggestions* sugerirajući kako se danas djevojke jedna drugoj konkurencija, ne za poslove ili dostignuća, već za pažnju muškarca. (Usp. Ngozi Adichie, 2017)

Kada je riječ o fenomenu pasivnog oca, interesantno je da, u svim verzijama ove bajke, Pepeljugu čak i otac zove takvim imenom i ne protivi se što je maćeha i polusestre tjeraju da radi prljave kućanske poslove. U *Snjeguljici* se podrazumijeva da je otac živ, ali se nigdje ne spominje, ne raspituje se gdje mu je kći, niti pokušava nešto poduzeti da je pronađe. Uprkos tome što čine zlo djelo, muški likovi imaju opravdanje – oni “nisu takvi”, već samo izvršavaju zapovijest zle žene: *Osим sluge lovca koji čini zlo više po zapovijedi nego po zloći srca...* (Težak, Dubravka; Težak, Stjepko: 1997: 49)

Zla maćeha i polusestre budu kažnjene na kraju bajke, a otac ne biva kažnjen za svoju pasivnost. Općepoznato je da su se naknadno, u novijim verzijama bajke *Uspavana ljepotica* uradile izmjene da bi se otklonile implikacije na intimnost s maloljetnicom, jer izvorna Perraultova *Uspavana ljepotica* ima petnaest ili šesnaest godina (Usp. Perrault, 1696: 22), budi se nakon stogodišnjeg sna pored kraljevića, razgovaraju četiri sata, *a poslije večere, ne gubeći vrijeme, dvorski kapelan ih vjenča u kapeli dvorca, a dvorska dama povuče za njima zastor postelje. Kad je prvi put nakon stotinu godina otvorila oči, pogledala je kraljevića nježnije nego što se pristoji za prvi put. (Perrault, 1697)*

U mnogim klasičnim bajkama česti su i fenomeni roditeljske nekompetencije i okrutnosti.

U izvornoj verziji bajke *Pepeljuga* majka nagovara svoje dvije kćerke da odrežu palac i dio pete, kako bi mogle obuti cipelicu, a sve sa ciljem da ih princ oženi, jer ako koja postane kraljica neće morati da ide pješke. (Usp. Grimm, 1964: 72 i 73) Na kraju bajke zlim polusestrama golubice s početka priče isključuju oči na Pepeljuginom vjenčanju.

U gotovo svim verzijama *Crvenkapice* lovac nožem vuku raspori trbuh, pa rez po rezi izvuče živu baku i djevojčicu. Poslije zajedno ubijaju vuka, ubacivši mu u utrobu kamenje, pa kad je vuk htio pobjeći, kamenje ga toliko pritisče da pada mrtav.

Snjeguljica je imala samo sedam godina kad su je odveli u šumu da joj oduzmu život. U najranijim verzijama ove bajke, majka je bila ljubomorna na njenu ljepotu i željela njenu smrt, ali su braća Grimm kasnije ovaj zlobni lik preinačili u maćehu. (Usp. Loo, 2014: 274) Kad ipak umre od otrovne jabuke, patuljci je ne sahranjuju, nego je stave u stakleni kovčeg da se dive njenoj ljepoti. U nastavku bajke tijelo kupuje prelijepi princ ili mu ga poklanjaju, pa ga sluge nose za njim. Komadić jabuke iz grla ispadne tek kad umorni sluga mrtvu Snjeguljicu udari po leđima. Okrutna je i smrt njene maćeha, na vjenčanju, gdje je u usijanim željeznim papučama plesala dok nije pala mrtva. Ova bajka svojevrsna je himna tjelesnoj ljepoti, jer je težnja za fizičkom ljepotom, kao “najvažnijim” ženskim adutom, osnovica ove bajke. Naime, na početku bajke majka želi kćerku ljepoticu, a potom je se pokušava riješiti jer je mnogo ljepša od nje. Lovac Snjeguljici poštedi život zato što je lijepa, patuljci je prihvate u svoj dom zbog ljepote i čuvaju je diveći se njenoj ljepoti čak i dok je u lijesu. Na kraju se i kraljević zaljubljuje u mrtvu ljepoticu i nosi je sa sobom. (Usp. Težak, Dubravka; Težak, Stjepko, 1997: 46)

U *Maloj sireni* H. C. Andersena morska vještica ne oduzima glas sireni čarolijom, već joj odsijeca jezik. Zauzvrat sirena dobija noge, ali joj svaki korak predstavlja užasnu bol, kao da hoda po komadićima stakla. Kad princ odluči da oženi drugu djevojku, Mala sirena ima izbor: ili da ubije svog voljenog prve bračne noći i time ponovno postane sirena ili da se baci u more. Njen je izbor dati život za ljubljenog princa. Ovo nije jedina scena samoubistva u bajkama. Na kraju *Trnoružice* C. Perraulta zla kraljica u strahu od kazne i odmazde sama se baca u kotao sa zvijerima. U nekim izvornim verzijama klasičnih bajki prisutni su i fenomeni kanibalizma, dok je većina, u novijim verzijama, srećom promijenjena. Naime, u *Snjeguljici* Braće Grimm kraljica i dalje traži od lovca da djevojčicu odvede u šumu, izvadi joj jetra i pluća te ih skuha i pripremi za večeru. Kraljica ih je čak i pojela, vjerujući da pripadaju djevojčici.

Fenomen upravo kanibalizma najviše je bio prisutan u prvoj verziji *Trnoružice* C. Perraulta, gdje je majka kraljevića naredila da joj se skuha snaha i unučad za slasnu večeru. Kraljica ljudožderka, uvjeren da je pojela kraljevnu i njeno dvoje djece, smislila je laž za sina – da su ih pojeli bijesni vukovi. Na kraju, otkrivši da je prevarena, kraljica naredi da se Trnoružica i njena djeca, kao i djeca i žena dvorskog upravnika, dovedu ruku svezanih iza leđa i bace u kacu punu zmija i krastača. Danas je najčešći kraj bajke taj da Trnoružicu budi princ i oni žive sretno do kraja života, a sve poslije toga se ne pripovijeda.

Zbog ovih i ovakvih pojava, mnogi književni kritičari, psiholozi, antropolozi, pedagozi i dr. sumnjaju u pedagošku vrijednost bajke smatrajući da ona djecu odvaja od stvarnog života, previše razvija maštu, mistiku i praznovjerje, da potiče na mržnju, seksizam, mizoginiju, mizandriju, sadizam, monarhističke osjećaje itd. S druge strane, zagovornici bajke smatraju je neophodnom u odgoju jer razvija osjećaj za opće dobro, moral, pravdu, poštenje, obogaćuje djetinjstvo, nudi nadu i ohrabrenje. Zagovornici i protivnici bajke i danas raspravljaju oko toga da li ti faktori, na koji način i koliko mogu utjecati na odgoj i psihi djeteta. Bajka, kao književna vrsta lako dostupna djeci, odavno budi interesovanje psihologa. Jedni u bajkama vide seksualne simbole i projekcije nesvesnih želja, težeći da pomoću sadašnjosti objasne ono što je bilo u prošlosti. Druga struja u njima vidi praiskonske slike koje su zajedničke svim rasama i vremenima, pokušavajući pomoću njih da objasni današnje probleme i situacije.

Sve dok djeca ne postanu samostalna pri čitanju i interpretaciji bajke najveća odgovornost je na roditeljima i učiteljima kako da određenu bajku predstave djetetu, a da pri tome ne zanemare sve moguće posljedice koje ona može ostaviti na najmlađe generacije. Ove aspekte nužno je uzeti u obzir i pri širem – kulturalnom razumijevanju bajke kao književne pojave, a što se odnosi i na fenomen bajke u književnostima Bosne i Hercegovine, koja baš poovim svojim aspektima također treba biti jedan od predmeta interesa kulturalne bosnistike (usp. Kodrić 2018a). To je osobito važno s obzirom na složenost književnog stvaranja unutar bosanskohercegovačke interliterarne i interkulturalne zajednice (usp. npr. Kodrić 2018b, Kodrić 2018c, Kodrić 2019), a kojoj svojim kompleksnim svijetom i različitim mogućnostima njegovog razumijevanja doprinosi i tradicija bajke kao književne vrste bosanskohercegovačkog književnog sistema.

IZVORI I LITERATURA

Bošković-Stulli, M.,(1999). *O usmenoj tradiciji i životu*. Zagreb: Konzor

Braća Grimm (2014). *Bajke*. Zagreb: Mladost, Zagreb

Kodrić, S., (2018a). *Studije iz kulturalne bosnistike (Književnoteorijske i književnohistorijske teme)*. Sarajevo: Slavistički komitet

Kodrić, S., (2018b). *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost (Književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određena književne prakse u Bosni i Hercegovini)*. Sarajevo: Dobra knjiga

- Kodrić, S., (2018c). *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad (Kulturalno-imagološke studije iz bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti)*. Sarajevo: Dobra knjiga
- Kodrić, S., (2019). *Studia o literaturze Bośni i Hercegowiny: Globalne w lokalnym*, tłumaczenie Magdalena Połczyńska i Magdalena Jankowska, wstęp Bogusław Zieliński. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- Loo, O., (2014). *The Original 1812 Grimm Fairy Tales: A New Translation of the 1812 First Edition Kinder und Hausmärchen Childrens and Household Tales (1812 Childrens and Household Tales Kinder und Hausmärchen)*. Kindle Edition.
- Ngozi A.,(2017). *Dear Ijeawele, or A Feminist Manifesto in Fifteen Suggestions*. New York: Knopf.
- Težak, D., & Težak, S., (1997). *Interpretacija bajke*. Zagreb: DiVič
- Perrault, C., (2005). *The Tales of Mother Goose, as first collected by Charles Perrault in 1696*. Boston / New York / Chicago: D. C. Heath & Co.
- Perrault, C.,(1697). *Priče ili bajke iz prošlih vremena s poukom, ili Priče moje majke guske*, prev. Sanja Lovrenčić, <http://lektire.skole.hr/>
- Spahić Šiljak, Z., (2019). *Sociologija roda, feministička kritika*. Sarajevo: TPO fondacija